

Плуг

Іван Чендей

Батькові

Важко ступаючи від криниці з двома відрами води, Петро Бережник помітив, що в кінці городу чорніють чоловічі постаті. Щось недобре шпильнуло в серце.

"Най! Доки дійдуть до хліва, увиджу, куди їх несе!" — подумав і уповільнив ходу. Та коли прохожі звернули на доріжку, що вела попід тином до самої хати, Петро пішов швидше. Як-не-як, а не хотів, щоб чекали. Правда, він ще і не був певний, що прохожі мають навідатися саме до нього. Адже через садибу йшла стежка до інших хат, що притулилися до підніжжя обочин, як тулиться почорнілий і ніким не знайдений в гущавині гриб.

Петро окинув очима сад. На голих кронах яблунь, груш, слив розбризкалось вечірнє сонце, а черешня розвісила набубнявілі бруньки.

По тілу пробіг жар. Спершу вдарив у вуха, потім спалахом охопив обличчя, побіг спиною і немов заховався десь там, у важких і поношених — давно б їх викинути па горище — постолах, що рвали Петрові ноги, робили ходу повільною і байдужою. Здається, взуй Бережника в легенькі постольці — він побіжить так, що на вороному коні не здоженеш. А постоли, мов дві великі довбні, прив'язані до ніг, та ще й обліплені в'язкою, холодною землею; Петро ледве ноги волочить стежкою між нив.

Отак ще хвилюк Петро постояв, тримаючи відра в довгих руках, потім зайшов до хліва. Одне поставив перед Сивулею, друге — перед дворічною телицею Сарною.

— Добрий вечір, Петре! — першим привітався Ілько Попеляк, голова сільради.

Хотів Петро чи не хотів, мусив виходити надвір. Не стрічати ж йому гостей отут, в хліві.

— Доброго здоров'я! — недовірливо Петро відповів, беручи широкою і твердою долонею простягнуту руку Попеляка.

— Худобицю поїте? — цікавився Попеляк більше для того, щоб зав'язати з Петром розмову, і поглядав до хліва, в якому, булькаючи, лягла з відра воду корова Сивуля — світла, з гладким хребтом, круглими лопатками і довгим, розпушеним китицею хвостом.

— Худобинку! — стримано мовив господар, хоч тут відповідати і не було чого. Кожен міг бачити, чим він зайнятий в передвечірню пору.

— Як ся маєте, Петре? — запитав Федір Кодра, низький, моложавий, з двома чорними бурульками вусів під самим носом голова колгоспу. Очі Кодри хазяйновито обвели хлів, у якому все мало своє місце, як в хаті доброї господині.

— Добре, до ясної днинки! Нічого бога гнівити. Коби не гірше! — відповів охоче Петро, тиснувши руку голові колгоспу.

Петро зайшов до хліва. Гостей залишив на порозі.

Правда, він не радий був, коли до хліва поглядали сторонні люди,— мало які очі бувають, можуть наврочити.

З-за дощаної перегородки Бережник викидав вилами сухе листя. Стелив його спершу під передні ноги корови, від задніх відгорнув гній і теж настелив листя. Могло здатися в цю мить, що і Федір Кодра, і Ілько Попеляк залюбувалися старанною працею дбайливого хазяїна. А він, хоч і мав зіпсований настрій, зате своє просте, господарське діло виконував по-звичайному старанно.

Коли Петро відходив од телиці, ласкаво гладячи її по хребту, Федір Кодра привітно посміхнувся і промовив:

— Скільки б, Петре, запросили? От нам би таку теличку па ферму.

"Від цеї ви молоко не п'єте!" Петро в душі посміхнувся над головою щойно організованого в селі колгоспу. Тільки в душі! Бо своїм селянським розумом він вже приготував відповідь:

— Теличка не на продаж! Вам би треба таке, щоб нині-завтра дало молоко! А ми держимо так, най плететься коло корови. Росте дівча, може, чоловік знайдеться, не випускати з двора з нічим...

— А, то ви доньці? Тоді інша бесіда! — відступаючи, лагідно протягнув Ілько Попеляк.

— Заходьте покурити! — просив господар, закриваючи двері хліва.

— Ми, Петре, ненадовго! — вернувся голова сільради, бо, як видно, не хотів баритися в хаті. Щоправда, Петро Бережник не дуже припрошував гостей.

— Ми до тебе, Петре, з такою просьбою. Оце тут весна іде, через день-два треба виходити в поле. Правда, у нас є кілька плугів, але того не досить. Як знаємо, ти маєш плужок залізний. Дуже придатний плужок. Торік видів, як корівки легко дерли ним землю. Чи ти б не позичив нам на кілька днів?

Ілько Попеляк говорив спокійно. В голосі його навіть чулася впевненість, що Петро Бережник не відмовить. Адже плужкові нічого не станеться, дадуть його в добрі руки.

Бережник кивнув головою, потім неохоче промовив:

— Кажете, плужок вам треба! — Наче йому ще все не вірилося, що гості навідалися з ділом.

На плечі Петра Бережника хтось звалив велетенську ношу. Чи, може, здалося, що його давить до землі важка, як олов'яна куля, голова. А в тій голові віхтелицею закрутилися думки — нехитрі, прості. "Корівки легко дерли ним землю", — гримів у вухах обривок фрази. І Петро наче справді побачив Сивульку з сусідською Барнуцою, так наче ось тепер вони йшли свіжою ріллею, піднімаючи борозну залізним новим плужком. О, як легко лягала борозна за борозною, як легко і чинно без торохтіння підстрибували залізні коліщатка ведучої теліжки. Він не міг налюбуватися роботою плуга, тримаючи в руках чепіги... Бо що не кажіть, а залізний плуг таки не дерев'яний.

— Ну, ну, Петре, як надумав? Чи, може, ми з нічим підемо од тебе? — обривав думки Петра Бережника Ілько Попеляк, бо йому вже не подобалося, що Петро

відмовчується.

— Треба колгоспові допомогти. Знаєш, коли зберуться молоді, на дворі багато чого немає. Так і в нас. Але ми господарювати будемо, увидиш, все прийде на лад, так, що сусідні села позаздрять,— підтримував Ілька Попеляка Федір Кодра.

— То тільки горобці збираються на пустому! — посміхнувся в свій рудуватий вус Петро Бережник.

— А хіба ви нас за горобців маєте? — спокійно промовив Ілько Попеляк, відчувши хитрість Петра Береж— ника, котрий готовий був тут же посміятися над кількома десятками сімей, що два тижні тому зібралися на організаційні збори і яким агроном з районного земельного відділу відрізав лани за левадою, де колись біднота робила за третє.

На цей раз спокій Ілька Попеляка став дратувати Бе— режиика, бо він відчув у ньому не слабкість тих, що з'явилися у нього на подвір'ї, а силу.

— Та мусай подивитися, де той плужок. З осені десь закидали тирсою так, що не знайдеш тепер! — на слові поступився Петро, хоч саме тепер у ньому накупав опір.

Федір Кодра приглядався до борони, яка шарпала ріллю всього одну весну, бо на зубцях ще вороним нальотом лежав накал ковальського горна. Зараз борона висіла під дахом на двох довгих стержнях, які Петро припас ще тоді, коли на державній роботі тесав і скріплював докупі балки дерев'яного моста.

"Дивися, і борона їм коле очі,— міркував сердитий Петро Бережник.— Таким все знадобиться. Ану, до чого ще приглянуться?"

Та, потішивши себе тим, що візок розібрав, як тільки перші осінні морози вдарили, Петро заспокоївся. Зараз візок — невеликий, але зручний,— був на горищі.

В цей час, коли між гостями і Петром точилася напружена розмова, з сусідського городу перескакував через перелаз Степан — найстарший син Петра Береж— ника.

— Та я, добрі людкове, ще раз кажу вам — не знаю, де той плуг валяється. Його тепер і святий не знайде! Уже і сам журюся, як зорати нивчину.— Петро Бережник завів спокійно, байдуже, і сам не вірячи в сказане.

— Святий не знайде, а ми, грішні, пошукаємо! — посмішкувато мовив Ілько Попеляк, навіть не маючи на гадці підніматися па горище Петрової клуні для того, щоб під тирсою розшукувати плуг.

А в голові Петра Бсрсжника вже снувалися, наче по— вісм'яна нитка на туге веретено, думки і спогади про те, як він наказував синові заховати на горище плуга під сіном, щоб хтось не позаздрив і не витягнув його вночі. Зараз Петро був більше ніж певен, що син послухав й усе зробив так, як він наказував. Тому справді ніхто до плужка не добереться тепер.

Тим часом, поки Петро ніби оглядав дров'яник, наче там мав знайти плуг, до хати підійшов високий і стрункий син з нахмуреними бровами, який здавався злим і неохочим до слова. З-під молодецьки насунутої набакир крисані вигорнувся чорний, як крило крука, кучерявий чуб.

— Добрий день! — Степан весело привітався з гостя* ми, і в голосі його чулася

гордість, що йшла від тої гідності, яка вже дає право тиснути руку старшим і бути з ними нарівні.

— Еге, ми до вас прийшли плужка позичити, а батько нам казки розповідає і меле небилиці,— мовив Ілько Попеляк до Степана.

Петро Бережник поспішив його перебити:

— Та я кажу, що плужок десь там, на поді, тирсою прикиданий! Добути його зараз нелегко...

— Якою тирсою? Плуг тут, в сіннику... Як зайти — направо стоїть, в самому кутку, під стіною! — не догадуючись, про що йде бесіда, наївно і добродушно промовив Степан і готовий був уже прямувати до сінника.

Все, що було навколо, забігало, застрибало в очах Петра Бережника. Сінник махнув чорною стріхою, мов велетенська птиця широкими крилами, і потонув у мряці; колихнули голим гіллям дерева в садку і пішли в шалений танок, хвилями розбурханого зеленого моря попливли пагірки і груники кісниць; грюкотом кам'яної гори, узбіччям якої котяться брили, шуміла у вухах Петра річка, що пливла між горами так нестримно, як пливла годину тому, вчора, позавчора... А коли Ілько Попеляк посміхнувся, широко розтягнувши губи, Петрові здалося, що то якесь чудовисько шкірить на нього зуби.

— Одноосібник, Петре, в тобі міцно сидить... Одноосібник! — посміхнувся Ілько Попеляк.

Людський звук, сміх Попеляка вивели Петра Бережника із задуми.

— Односідник... односідник! — повторяв Петро, доходячи своїм розумом до того, що йому було сказано Іль— ком Попеляком.

— Та то, прошу вас, панове добрі, такий плужок, що хіба для власної потреби годиться... для отакого невеликого городу... А коли почнете ним орати масив, буде по плужкові! — м'яко, недоречно ласкаво мовив Петро Бережник, вказуючи рукою на свій город, по якому стирчали сухі пеньки обмитого першими весняними дощами кукурудзяного бадилля.

— А ми теж будемо орати на городину. Не бійся, твого плуга не пустимо по рінистих нивах та по таких, де можуть трапитися пні,— промовив Федір Кодра, який досі уважно слідкував за розмовою і поведінкою Петра Бережника.

— А чому б нам, няню, не позичити плуга людям по— служитися? — встряв син, не знаючи, що кипить в серці батька.

— Не розумію, Петре, що то за думки в тобі сидять? Коли б ти був бодай газдою. А то ніколи свого тягла не мав, орав коровками... А тут дрижиш над якимось плугом... Ганьба казати. Ходім, Ільку, обійдемося без Петрового плуга! — Кодра махнув рукою.

— Та ні, почекайте, а може, Петро ще подумає,— не відступав Попеляк, якому справді не хотілося іти до газдів позичати реманенту, щоб було чим розорати усуспільнений лан. До того ж Попелякові цікаво було бачити, чим закінчатся сьогоднішні відвідини і переговори в Петра Бережника.— Ану, Степане, хоч покажи нам того плуга. Може, він викуваний з чистого золота, коли вже так твій няньо боїться нам його позичити,— не без іронії звернувся Ілько Попеляк до сина Петра Бе—

режпика.

— Та з якого він золота... простий залізний плуг. Правда, не такий, як дерев'яний, а в сто раз кращий, але не золотий! — Тут і собі посміхнувся Степан, підгортаючи долонею непокірного чорного чуба, що дуже вибився з-під бриля.

"На чужого пса бери одну палицю, на свого — дві", — промайнуло в голові Петра Бережника.

— Ходім! Петро ще сам прийде до нас! — на цей раз уже мовив Ілько Попеляк, смикнувши за рукав Федора Кодру. І першим рушив з двору.

— Та я не знаю... беріть, коли тільки послужитися, на тиждень-два, — сам не вірячи своїм словам, нарешті поступився Петро Бережник і пішов до сінника.

— Так би сказали відразу, а то судитеся, думаєте, що з нього кров потече, — посміхнувся Федір Кодра і ступив за Петром, який вже відчиняв сінник, беручи з-під дверей кілок, що служив підпорою.

В кутку тулився залізний плуг. На леміш впало світло, і він весело блиснув усмішкою, немов передчував, що ось-ось знову переверне чорну скибу для того, щоб в лоно землі впало зерно.

Теліжки — залізні, куплені разом з плугом, — були тут, в цьому ж кутку. Передком повернені до дверей, вони, здавалось, готові хоч зараз побігти нивою, підстрибуючи на купках, що були нагорнуті торік біля кожного кукурудзяного стебла...

— Еге, дивіться, Федоре! Як у доброго газди! Щоб іржа не точила, Петро змазав плужок! — вказав пальцем на вкриті гарматною маззю деталі Ілько Попеляк.

— То, коли каноніри стояли в нашому саду, Степан добув від них мазі! — не то для виправдання, не то для відповіді, на подив Ілька промовив Петро Бережник.

— Нічого казати, добрий плужок! — похвалив Федір Кодра, стоячи обіч і любуючись хазяйновитістю Петра Бережника. Правда, коли б він знав, що в цю мить було в серці Петра, він не прихвалював би того плуга.

— А може, разом відвеземо на базу? — звернувся до Степана Федір, коли той розкидав різне знаряддя, що заважало винести плуг з сінника.

— Та чому би ні? Тут недалеко.

— Відвеземо і самі. Люди зичать нам плуга, та хотіли б, щоб і відвезли на двір! — протестував Ілько Попеляк.

Через хвилину-дві плуг і теліжки покійно лежали на дворі.

Попеляк порався — прив'язував гряділь до теліжок, потім перевернув плуга лемешем набік і готовий був рушити з двора.

— Бувайте здорові, Петре! Раз дякуємо вам за плуг! — простягнув руку Федір Кодра для прощання.

Петро недоброзичливо відповів на уклін, ставши як вкопаний посеред двору.

Бадьоро після зимового відпочинку по кам'янистому подвір'ї заторохтіли теліжки, тягнучи за собою плуг, який ласкаво блиснув на прощання Петрові лемешем.

Кодра з Попеляком були геть-геть далеко, а Петро все стояв і дивився їм услід. Коли бачив, як кидає по нерівній стежині теліжками, як підстрибують в повітрі чепіги,

мов дві руки чоловіка, котрого насилу кудись тягнуть поволоком, Петра щось чіпкими пальцями міцно стисло за серце. Петрові здалося, що з двора повезли його найближчого товариша, з яким він здружився раптом, в якому плекав надії, знаходив потіху і розраду.

Степан помітив: з батьком діється неладне. Тому поспішив до хати, щоб не бути у нього на очах. Вперше почув себе у чомусь винним.

Петро Бережник все ще стояв на подвір'ї. Він уже більше нічого не бачив, що творилося в цю мить, тільки перед очима окреслювалися картини за картинами, які зігрівали його хвилиною радістю, потім кидали в холодну байдужість, що переходила в розпуку.

Бережник пригадав храмове свято Петра і Павла в сусідньому селі Красношорах. Пригадав обід у свого кума Гриця Свистаного, де дізнався про те, що один газда має на відпродаж плужок, дуже придатний і легкий, якого можуть тягти в ріллі навіть корівки. О, як він, Петро Бережник, запалився тоді бажанням придбати той плужок для свого невеликого господарства. Не зичити ж йому до смерті плуга у сусідів на відробіток, коли можна мати свій, та ще залізний.

Тоді, у відпустовий день, Петро Бережник торгувався з красношорським газдою і від нього плуга купив. І так прийшовся до душі йому той плужок, що ні за що у білому світі вже не хотів прийти за ним у будній день. Боявся, що газда передумає або продасть комусь дорожче. На добру річ завжди купець знаходиться. Хіба мало таких, що мали б сяку-таку супрягу, та не мають реманенту,— позичають плуга. А що таке позичати плуг навесні, коли всім потрібен, то вже він добре знає.

Петро пригадав вечір, коли, ховаючись у сутінках, вибирав окольні стежки і чвалав додому. Його до землі гнув-припшав залізний плужок не так своєю вагою, як реберчастим гряділсм, бо до крові в'їдався в плече. Петро зараз чув грюкіт залізних теліжок, що стрибали по баюрах польової дороги, яка тяглася над самою річкою.

Петровою спиною побіг мороз... Згадав-бо хмари, що повисли над горами і просувалися небом, заслоняючи зорі і ховаючи від людей повне, прихмурене обличчя місяця. Пронісся буревій, сповнюючи долину шумом. Петрові чувся вихор, стогін дерева, яке тріснуло і впало на обочині через стежку, як падає чорне тіло підкошеного велета. Вогняною шаблею чорне хмуре небо полоснув грім. Хмари заплакали рясними сльозами. Петро згадав отой місток на високому насипі залізничного полотна, під яким заховався від зливи. Під містком було сухо, але не минуло і години, як під ногами відчув воду. Вхопився за теліжки і плужок, бо налякався, що потік понесе придбане добро. Яких молитов тоді не перешептав Петро! Після того, коли вже не міг пригадати нових,— правда, знав їх небагато,— став повторювати прочитані. А коли дошкулило страхом, сам почав складати слова в молитви, незграбні і недотепні, нехитрі, такі, які могла в ту страшну ніч витворити скована переляком фантазія і страх за те, що його карає бог, котрого він прогнівив, порушивши святість Петра і Павла...

— Петре, що стоїш як стовп? — гукнула дружина, виглянувши з хати.— Ходи їсти!

Жінка вивела Петра з забуття, і він рушив з місця. Але пішов не до хати. Зупинився

в сіннику — з нього тільки-тільки винесли плуг і викотили теліжки. Очима вп'явся в порожній куток. Пустка залягла і в серці Петра, охопивши його незвичайною апатією. Зараз він міг простояти довгі хвилини тут, в сіннику, ще раз пробуджуючи в пам'яті картини того безповоротного минулого, що невидимими нитками було зв'язане з залізним плугом.

— Плужок! Тішився я тобою недовго... Прийшли, забрали тебе!..— примовляв Петро, розпачливо махнувши рукою на знак, що більше йому вже не бачити того плужка у сіннику.

Петро помітив увіткнуте в ошпарину запасне чересло від залізного плуга, підійшов до нього ближче, покрутив ножом у руці і міркував, куди його сховати, бо лякався, що Кодра і Попеляк згадають й повернуться за ним...

І ось в цю мить спалахнула лють в Петровім серці до сина Степана.

— А хіба я не казав йому восени, щоб заховав плужок під тирсу на поді? — буркав Петро сам до себе і рушив до хати.

Дружина подала вечерю. Але Петрові не їлося. Йому здавалося, що він ситий на три дні. Апетит кудись дівся... а може, і його відвезли на теліжці Попеляк з Кодрою.

— Та що вже тепер буде? Відвезли плуг, не підеш з моста у воду скакати! Треба було восени мати розум у голові! — допікала жінка чоловіка, бо тепер її серце теж боліло за плугом.

— Заховати? Заховати? Антихристи прокляті! Та чо-му-сьте не заховали? — витріщив Петро Бережник злі очі на дружину і сина.

— Я мала плугом журитися? У мене кужіль та горшки, я маю чим журитися! У мене бабської жури є до шиї!.. Ще б чоловіцькими ділами журилася!—досадливо відгризалася жінка.

— Я цьому туманові казав: прикидай тирсою! Витягни на під! Ні, не вчинив! Не слухаєте! Будете песій бубен слухати!

— І вам ніхто не заважав заховати, коли так над ним дрижите! — Степан не втерпів в'їдливої образи.

— А хіба тільки мені треба? Хіба тільки я потребую їсти? — Петро скипів, міняючись в обличчі.

— Не бійтеся, не з'їдять вам того плуга! — втихомирював син батька.

— Не з'їдять? Бодай вас з'їла люта холера! — крутнувся батько по кімнаті, щось шукаючи очима. Раптом з-за селемини вихопив качалку і сягнув нею Степана по плечах. Злість, що накіпіла за той час, відколи побували на подвір'ї непрошені гості, була вилита. Петро періщив непослушного Степана по спині, бив по плечах. Коли дружина кинулася викидати качалку з рук озвірілого чоловіка, Петро замахнувся на неї і не пошкодував вдарити так, що в її очах зібралися всі зорі, які миготять в карпатському небі в ясну зимову ніч, а потім розплилися в одне величезне зелене коло.

Степан, той самий Степан, який справді був непослушним, але ніколи не посмів сперечатися з батьком під час бійки, хитаючись, вийшов з хати, почвалав у садок.

Захлинаючись від тяжких ридань, повалився на обліг. Сира весняна земля обдавала холодом побиті руки, ноги, а Степан розпластався на землі, обнімаючи її, таку байдужу до нього.

Долиною, що простяглася між крутими горами, пливли духмяні полонинські вітри. Вони тепер неслись легким льотом, ласкаво колисали оповиті розкішними шатами дерева, наче боялись сполохнути Нову Весну. А Весна, як краля, ішла, бо їй під ноги стелився оксамитом ярипп лан, бо їй підносило повний росяний келих широке уквітчане поле, бо їй сплітала вінки чарівна і оновлена карпатська земля...

Одного дня надвечір Петро Бережник помітив у кінці садиби людей. Той, що йшов попереду, гнав конячину, яка тягла щось за собою.

"Плуг",— промайнуло в голові Петра, але поки що не йняв віри. Адже він навіть примирився з тією думкою, що на його подвір'ї вже ніколи не буде плуга.

Своїм очам не повірив Петро, коли парубок розпріг коня і залишив плуг на дворі. Петро не сказав і слова, тільки стояв і дивився. Чи, може, його зір зупинився на щойно каленому у коваля ножі, який темнів сизим крицевим нальотом.

— Ге-ге, дивися, вони ще й ніж нагострили тобі! — потішала жінка Петра, показуючи пальцем на плужок і порушуючи потік нових дум, які захопили Бережника.

1955